

Global Kriz ve Düzenleme Kuramı...

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi

İktisat Fakültesi

Dünya, 1929 Krizinden sonraki en ağır krizini yaşamakta bugünlerde... 1929 Krizi, dünya ekonomisini sadece ekonomik yönden sarsmamış, aynı zamanda 'Geleneksel Kuram'ın 'piyasaların kusursuz işlediği, arz ve talebin görünmez el marifetiyle kendiliğinden dengeye geldiği Őeklindeki temel savını' da alt üst etmişti. O günden sonra Keynes'in öncülüğünü yaptığı yeni bir kuramsal açılım gerçekleşmiş ve ondan etkilenen bir çok iktisatçı onun savunduğu 'Dengesizlik İktisadı' anlayışından yola çıkarak değişik akımlara yönelmişlerdir. Bu anlamda 'Keynesyen İktisat' esas olarak kapitalist sistem içinde yer alan bir kuram olsa da, İktisadi Düşünce Tarihi açısından bir devrimdir ve ayrı bir ağ olarak ele alınabilir. Onun Geleneksel Kuram'ın 'Genel Denge' kuramını ve Say'ın 'Her arz talebini yaratır' varsayımını çürütmesi bile eski anlayışa göre tam bir devrimdir ve birçok iktisatçı için yeni fikirlerin  n n  açmıştır.

Daha  nce 'Kalkınma İktisatıları' Geleneksel Kuram'ın Walras'ın 'Genel Denge Kuramı'nı kabul etmeleri yüzünden 'piyasalarda aksaklıkları onaylamak' anlamına gelen 'Azgeleşmişlik' olgusunu yapısal bir sorun olarak ele alamıyor ve dışsal bir olgu olarak yaklaştıkları sorunlara çözüm üretmede yetersiz kalıyorlardı. Ama ortada yolunda gitmeyen çok önemli gerçek vardı onu da inkar edemiyorlardı; azgeleşmiş ülkelerde piyasalar hiç de Genel Denge kuramının savunduğu Şekilde mükemmel işlemiyor ve arz ve talep yetersizliklerine ilişkin dengesizlikler ortaya çıkıyordu. İşte bu noktada Keynes'in 'ilk kez piyasalarda dengesizlikten ve ekonomiyeye müdahale edilmediği taktirde dengenin sağlanamayacağından, kendiliğinden oluşan denge durumunun da geçici olacağından' bahsetmesi üzerine bu kuramcılar için de yeni bir yol oluştu. Artık rahatça dengesiz piyasalardan ve ekonomideki yapısal sorunlardan bahsetmek mümkün oldu. Böylece Azgeleşmişlik olgusunu incelemek de kolaylaştı.

'Kalkınma İktisatıları'nın başarısızlığı bir yana, önemli olan bütün dünya da artık ekonomide dengesizliğin ve aksak piyasaların kabul görmesi Keynes'in dehasıydı. Ayrıca Ekonomiye müdahale ve özellikle talep yetersizliğinden ortaya çıkan 1929 Krizinin telafisinde Talep yönetimine dayanan bir politika da iktisat literatürü açısından yeni bir Őeydi. Çünkü daha önce Adam Smith ve David Ricardo gibi Geleneksel Kuramcıların öncülüğünü yaptığı yaklaşım hep 'Arz İktisadı' yani ekonominin Arz yönü ile ilişkiliydi. 'Talep İktisadı' bir anlamda müdahaleyi de gerektirdiği için ilk kez Keynes tarafından ciddi bir Şekilde ele alınıyordu. Halkın kötüleşen refahı ve talebin yerlerde sürünmesi 1929 Krizinin en önemli sebebiydi. Oyleyse devlet ekonominin yeniden rayına oturması için her Őeyden  nce Talebi diriltmeli, talep yaratıcı politikalara öncelik vermeliydi.

Böylece ekonomide yeni bir iğir açıldı; daha önce devletin piyasadan tamamen elini çektiği tam liberalizm ağırlıklı bir yaklaşım egemenken, Şimdi devlet ekonomideki en önemli itici güç olmuştu; Hem maliye politikaları açısından (Ulusal ekonomiyeye koruyacak gümrük vergileri koyma, ülkedeki vergi yükünü azaltma, çoğaltma) hem Para ve Faiz Politikası açısından (döviz kurlarını, faiz oranlarını ülke koşullarına göre ayarlayabilme) hem de istihdam politikasını oluşturma da tek yetkiliydi. Gerektiğinde kendisi müteşebbis gibi iş kuruyor, istihdam yaratıyor, asgari ücretleri belirleyebiliyor, taban ve tavan fiyatlarını koyabiliyor, sendikal haklar ve sosyal güvenceyi kapsayan yasalar çıkarabiliyordu. Devletin

tüm bu düzenlemeleri talebi çok olumlu etkilemiş, bütün dünyada orta sınıf yükselmiş, daha önce hiç yaşanmamış bir refah dönemi sağlanmıştı.

Bugün bakıyoruz dünyada 1929 Krizinden de büyük bir kriz kapıda görünüyor... Gücü yıkılmaz, varlığına dokunulamaz sanılan işletmeler, kağıt gibi yıkılıyor, bir günde piyasadan siliniyor; ekonomide beklenen domino etkisi gerçekleşirse şimdilik birkaç büyük kuruluşla sınırlı kalan kriz daha büyük bir kabusla dönüşebilir ve önce finans sektöründe başlayan çöküş reel sektörü de içine alarak tüm piyasaları alt üst edebilir. Bütün bu iflaslar demek milyonlarca insanın işsiz, evsiz, ağızsız kalması demek aynı zamanda... Finans ve reel sektöre paralel olarak hizmet sektörünün de büyük ölçüde daralması demek. Marketlerin, mağazaların, alışveriş merkezlerinin iş yapamaması demek; insanların belki de en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmesi demek; bu anlamda sağlık sisteminin ve eğitim sisteminin de işleyemez hale gelmesi demek... Öyleyse çözüm olarak ilk başta yeniden insanı diriltmek gerek; yani Keynes'in yaptığı gibi talep ve istihdam yaratıcı, refahı, orta sınıfı güçlendirici politikalara geri dönmek; devlete sosyal düzenlemeler yapabileceği, gelir dağılımındaki adaletsizliği giderebileceği, herkes için insanca bir yaşam standardı oluşturabileceği temel düzenlemeleri yapabilmesi için yeniden yetki vermek gerek...

Aslında bu yetkiyi kimsenin vermesine de gerek yok, zaten gidişat onu gösteriyor; yani piyasanın batıracağı şirket ve kuruluşları kurtarmak için devletlerin yeniden müdahaleci pozisyon alarak bu kurum ve kuruluşları kamulaştırması 'de facto' olarak devletlere yeniden bazı yetkiler veriyor ve devlete yeniden düzenleme gücü kazandırıyor. Siz el koyduğunuz bir şeyin artık sorumlusunuzdur ve düzenleme, denetleme yetkisine de sahipsinizdir. Devletler bunu yapmasa ne olur, yani işi piyasanın kurallarına bıraksa ve bu kuruluşların batmasına izin verse... Milyonlarca insan işsiz kalır; isyanlar, intiharlar, kaos, kargaşa belki de üçüncü dünya savaşı çıkabilir... Bilindiği gibi dünyada ekonomik çöküntü dönemleri aynı zamanda savaş ve çatışmaların yoğunlaştığı dönemlerdir. Bu yüzden ki dünya ekonomisinin en büyük çöküntüsünü yaşadığı 1929 Krizi süresince iki dünya savaşı gerçekleşmiştir. Bu açıdan gelecek hiç de iç açıcı görünmemektedir.

Şimdi tüm bu kaos ortamı ve yaşananlara nasıl bir teorik açıklım sağlanabilir ona bakmakta fayda var. Çünkü çözüm üretebilmek için önce sorunun anlamlı bir çerçevede tanımlanması gerekir. Ancak o çerçeve içinde bir çözüm üretilecekse üretilebilir. Bu konuda bir çok kuramsal yaklaşıma başvurulabilir şüphesiz. Ama benim tercihim 'Düzenleme Kuramı'ndan yana. Neden dersiniz 'Düzenleme Kuramı' diğer birçok kuramın sadece 'iç dinamik ağırlıklı' ya da sadece 'dış dinamik ağırlıklı' yaklaşımlarının aksine 'iç ve dış dinamikleri' birlikte ele alan ve bu anlamda sorunlara daha geniş bir perspektiften ve daha objektif yaklaşabilen bir kuram olma özelliğini taşıyor. Ayrıca kapitalizmin tarihsel dönüşümlerini, krizlerini ve geçiş dönemlerini somut teorik bir yaklaşımda ve özellikle Amerikan ekonomisi üzerinde yoğunlaşarak ele alan çağdaş, dinamik, rahat anlaşılabilir bir teorik çerçeve sunuyor. 'Düzenleme Kuramı' Keynesyen iktisatta da olduğu gibi, ekonominin 'görünmez el aracılığıyla dengeye geldiği' ve bütün bireylerin 'homo economicus' olmasının hem bireysel hem toplumsal çıkarları maksimize ettiği anlayışına karşıdır ve esasen müdahaleden ve düzenlemelerden yanadır. Özellikle emek piyasalarının kontrolünün ve piyasa istikrarının sağlanmasının kapitalizmin sorunsuz işlemesi için mutlaka gerekli olduğuna inanmaktadır.

Düzenleme Kuramı'nın Kuramsal Çerçevesi ve Temel Kavramları

Düzenleme Kuramı çerçevesinde çalışmalar yapan Robert Bayer ve Yves Saillar'ın 'Düzenleme Kuramının' temel yaklaşımını özetledikleri yazılarında benim de yukarıda vurguladığım konular

aşağıdaki ifadelerde de olduğu gibi sık sık yer almaktadır: "Düzenleme Kuramı biri 'homo economicus' nosyonu diğeri Yapısalcı Yaklaşımın eleştirisi olmak üzere iki temel üzerinde oturmaktadır. Ekonomi, bir dizi mükemmel piyasada, herkesin bağlı olduğu temel rasyonel kurallar çerçevesinde birbiriyle etkileşimde bulunduğu homojen piyasa unsurlarının yan yana gelmesinden oluşmamaktadır. Bireyler yer ve zamana göre önemli ölçüde değişen toplumsal ilişkilerin belirlediği bir dizi pozisyon ve yeri iştigal ederler: Bir Romalı aristokrat kralın maiyetinde yer almaz, bir müteşebbis çalışanı ile aynı objektife sahip değildir, sanayici finansçıdan farklıdır. İşe yarar ve kayda değer bir sonuç elde etmek için, bütün bu temsilcilerin birbiriyle etkileşiminde bulunduğu ve akılcı bir konumlanma sonucu faaliyetlerinin de mantıklı sonuçlar yarattığı çerçevesiyle sınırlı hassas bir ağı karakterizasyonunu yapmak önemlidir. Bu anlamda *Düzenleme Kuramı*, temsilci öğeleri kuramsal olarak işlemeyen bir hayal üzerinde inşa edilmiş neo-klasik iktisat programının antitezidir." (Robert Boyer, Yves Saillard, 2002, s.36.)¹

Düzenleme Kuramı Kapitalizmi esas olarak üç soyutlama düzeyinde incelemektedir: Birinci düzeyde kapitalizmin temel yasalarını ve kendini yeniden üretme koşullarını; ikinci düzeyde Kapitalizmin tarihsel biçimlerini ve geçirdiği aşamaları, kriz dönemleri ve yeniden yapılanma sürecine vurgu yaparak incelemekte; son düzeyde ise Kapitalizmin Çevresel biçimleri ele almaktadır. Tüm bu soyutlamaları yaparken temel olarak iki kavrama baş vurmaktadır: 'Birikim Rejimi' ve Düzenleme Tarzı. (Bu konuda detaylı bilgi edinmek isteyenler için bakınız: Çiğdem Şahin, 2000,, ss.168-281)² Bunlardan 'Birikim Rejimi'ni açıklarsak öncelikle, bilindiği gibi esas olarak iktisat literatüründe ekonomik olarak ele alınan dört 'Üretim Tarzı' bulunmaktadır: Köleci Üretim Tarzı, Feodal Üretim Tarzı, Kapitalist Üretim Tarzı ve Sosyalist Üretim Tarzı. Bu anlamda Üretim tarzı ve birikim rejimi kavramı birbirinden farklı şeylerdir. 'Kapitalizm' bir üretim tarzıdır ama kapitalizmin değişik dönemlerine denk gelen 'Birikim Rejimleri' yani kendini somut olarak yeniden üretme biçimleri 'Birikim Rejimleri'ni oluşturur. Kapitalist üretim sisteminde başlangıçtan bu yana temel olarak , 'İlkel birikim Rejimi', Yaygın Birikim Rejimi, Yoğun Birikim Rejimi (Fordizm) ve Yalın-Esnek Birikim Rejimi (Post-Fordizm) şeklinde dört 'Birikim Rejimi'nden bahsedilir. Bunlar aynı zamanda tarihsel süreç içinde kapitalist sistemde gerçekleşen sermayenin somut biçimleri olmaktadır.

Daha basit anlatımla kapitalizm eğer bir sermaye rejimi ise ve amaç kar elde etmekse, bu karın hangi kurumsal yapı ve ilişkiler içinde üretildiği, emek ve sermayenin hangi tür bir yapılanma içinde olduğu (örneğin emek piyasasının esnek veya yaygın veya yoğun örgütlenmesi, niteliğinin vasıflı veya vasıfsız, formel veya informal olması, sermayenin yine esnek veya tekelci, büyük ölçekli veya küçük ölçekli gibi ayrımlarının bulunması) Para, vergi, faiz ve maliye politikalarının nasıl düzenlendiği, devletin biçimi, ilişkiler, gelenekler, eğitim, kültür bütün bu özellikler mevcut dönemdeki Sermaye Birikim Rejimi'nin genel koşullarını oluşturur. 'Düzenleme Tarzı' ise her 'Sermaye Birikim Rejimi'ne uygun olarak bu koşulları sağlayan, hayata geçiren, sermayenin kendini o koşullarda yeniden üretmesinde yardımcı olacak her türlü ilişki, düzenleme ve yapılanmayı içermektedir. Örneğin Fordizm döneminde büyük fabrika tipi üretim birimleri, tekeller ve buna uygun olarak da 'tekelci düzenlemeler' yer almaktadır. Günümüzde ise daha esnek üretim birimleri ve buna uygun olarak da sermayenin dünyanın her yerine rahatça hareket edebileceği koşulları sağlamaya çalışan 'global düzenlemeler' gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. 'Düzenleme Kuramı'na göre 'Sermaye Birikim Rejimi' ile 'Düzenleme Tarzı'nın birbirine uyumlu olmadığı dönemler 'Kriz'dönemleridir. 'Sermaye Birikim Rejimi' ve

¹ Robert Boyer and Yves Saillard, 2002, **Regulation Theory**, Edited by Robert Boyer and Yves Saillard, Routledge, London and New York

² Çiğdem Şahin, 2000, **Kapitalizm ve Yoksulluk**, Çiviyazıları, İstanbul

'Düzenleme Tarzı'nın dengenin bozulmasından sonra tekrar yapılandığı ve birbirine uyum sağladığı dönemler ise 'Geçiş Dönemleri'dir. Krizin atlatılması ise 'Sermaye Birikim Rejimi' ve Düzenleme Tarzı'nın tekrar birbirine uyumlu hale gelmesi ve ekonominin yeniden denge kazanması anlamına gelmektedir. Keynes'in savunduğu ve düzenleme Kuramı'nın da benimsediği gibi ekonomilerde 'Denge Hali' sürekli bir durum değildir, geçici, anlık bir fotoğraf gibidir ve dengenin sağlanması ancak ve ancak değişik müdahaleler ve uygun düzenlemeler sayesinde gerçekleşebilmektedir. Yani Sermaye Birikim Rejiminin yeni koşullarına uygun yeni 'Düzenleme Tarzının oluşturulabilmesidir denge hali...

Bu anlamda 'Düzenleme Kuramı'na göre bugünkü 'Krizi' değerlendirecek şöyle bir çıkarsama yapabiliriz: 'Fordizm'e geçildiğinde, yani 'Yoğun Sermaye Birikim Rejimi'ne, O dönemin birikim koşullarına uygun olan sermaye biçimi, yani tekeller ve onlara özgü ilişki biçimleri, kurumlar, gelenekler, devlet yönetimi, üst yapı oluşumlarının bütünü sermayenin bu tekelci biçimine uyumlu hale getirilmeye çalışılmış, bunun kurumsal alt ve üst yapısının oluşturulması amaçlanmıştır. 1929 Krizi aslında bu tekelci düzenlemeler sayesinde atlatılmıştır; yani ulusal pazarlara dayalı, kitlesel üretim ve kitlesel tüketim hakim kılınmış; devlet istihdam, talep ve refah sorununun çözümü konusunda esas sorumluluğu üzerine almış ve bunu gerektirecek düzenlemeleri yapma konusunda bütün insiyatifi ele almıştır.

Günümüzde Fordizm olarak adlandırdığımız 'Birikim Rejimi'nin koşulları önemli ölçüde değişmiş, daha esnek, global ölçekte rahatça hareket edebilecek bir sermaye yapısına uygun 'Global Düzenleme'lerin yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Örneğin MAİ (Uluslararası Sermayenin Anayasası) bu anlamda yapılmaya çalışılan global bir düzenlemedir. Yine Devletlerin yetkilerinin azaltılması, para, faiz, kur politikaları ve her türlü uygulamanın piyasaya bırakılması, Ulus devletlere Sermayenin dünya ölçeğinde serbestçe dolaşımını sağlayacak yasaları kendi ülkelerinde yürürlüğe koyma ve hayata geçirme işlevinin verilmesi tüm bu uygulamalar aslında Global-Esnek Sermaye Birikim Rejimi'ne uygun oluşturulmaya çalışılan 'Global düzenlemeler' olarak görülmektedir.

Gerçek şudur ki bu düzenlemeler yetersiz kalmıştır; çünkü bu düzenlemeler bir ihtiyaç olmasına rağmen, yani global piyasaların anarşik ve kuralsız yapısının kontrolden çıkma riskinin krizi tetikleyebileceği bilinmesine karşın, hakim kılınmaya çalışılan Neo-Liberal yaklaşımlar etkin düzenlemeler yapılabilmesini güdük bırakmış, bu yüzden piyasaların tamamen kuralsızlaşmasını engelleyebilecek esaslı önlemler alınamamıştır. Bugün sistemde büyük bir karmaşa, kaos hakimdir ve bu Krizin '1929 Dünya Krizi'nden çok daha büyük yıkıntılar yaratacağı beklenmektedir. Özellikle de o çok korkulan 'Domino Etkisi' gerçekleşirse...

Günümüz krizini Düzenleme Kuramı çerçevesinde daha sağlıklı çözümleyebilmek için aşağıda öncelikle Düzenleme Kuramı ve Kriz Analizi, diğer yaklaşımlardan da kısaca bahsedilerek ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Farklı Yaklaşımlarda Kriz

Aslına bakılırsa, İktisat literatüründe gerek 'Geleneksel Yaklaşım' ve gerekse Neo-Klasik İktisada ait ciddi bir 'Kriz Kuramı' yoktur. Çünkü bu yaklaşımlar Krizi yapısal bir sorun olarak değil dışsal sebeplerden kaynaklanan dışsal bir olgu olarak görmektedirler. Böyle de yapmak zorundadırlar, çünkü dayandıkları ilkelere göre ekonomi müdahaleye gerek duyulmadan, kendiliğinden, adeta görünmez bir elin yardımıyla sorunsuz ve dengeli bir biçimde işleyebilmektedir. Durum böyle olunca

piyasaların dengesini bozan ve krize sebep olan nedenler içeride değil dışarıda aranmaktadır. Yani sorunun sistemin yapısına içkin değil sistemi dışardan etkileyen olaylardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Örneğin doğal afetlere yapılan vurgu bunların en önemlileridir. Geçmişte 'Güneş Lekeleri Kuramı' bugünün 'İklim Değişikliği Yaklaşımı' bu tür doğal olgularla krizin açıklanmasına güzel bir örnektir. Bunlardan Jevons'un 'Güneş Lekeleri Kuramı'na göre güneş lekeleri iklimleri olumsuz etkilemekte ve kuraklığa yol açmaktadır. Bu da krize neden olmaktadır. Çünkü Jevons'un yaşadığı dönemde Feodal sistem, yani 'Toprağa Bağlı Üretim' biçimi hakimdir, yani sistem 'Tarımsal Üretim' e dayanmaktadır. Tarımda yaşanan kuraklık ve buna bağlı olarak gelişen kıtlık bu yüzden ekonomiyi doğrudan etkilemektedir. Yani kuraklık ve kıtlık sonucu ekonomi doğal olarak krize girebilmektedir.

'Günümüzde Sera Gazları ve İklim Değişikliği'ne ilişkin teoriler de benzer yaklaşım içerisinde kullanılmaktadır. İklim değişikliklerinin dünyadaki coğrafi ve iklimsel dengeleri bozacağı, büyük sel taşkınları ve kuraklıklara yol açacağı, bunun sonucunda dünya da bir yandan su taşkınları ve seller yaşanırken, bir yandan da kuraklık ve kıtlık olacağı, bunun da dünyayı büyük bir ekonomik burhana sürükleyeceği savunulmaktadır.

Diğer bir dışsal sebep ise insan faktörü ve kötü yönetimdir. Yöneticilerin uyguladığı yanlış politikalar. Yani sistem aslında kusursuzdur ama sistemi insanlar yönettiği için ve insanlar da kusursuz olamadığı için ekonomi kötü yönetilerek krizlere yol açılmaktadır. Bu örnekler bu şekilde çoğaltılabilir.

Kriz konusunda ele alınabilecek bir diğer yaklaşım da 'Geleneksel Marksist Yaklaşım'dır. Bu konuda oldukça zengin bir literatür mevcuttur. Bununla birlikte sorunsuz bir 'Kriz Kuramı' bu yaklaşımda oluşturulabilmiş değildir. Bunun sebebini yine bu kuramcılardan Erik Olin Wright şöyle açıklamaktadır: "Bu konudaki güçlük tek bir Marksist iktisadi bunalım teorisinin değil, birbiriyle yarışan çok sayıda teorisinin bulunuşu. İktisadi bunalıma ilişkin bütün Marksist perspektifler bunalımın sermaye birikimi sürecinin ayrılmaz bir parçası olan çelişkilerden doğduğu görüşünde birleşmeler de, bunalımın anlaşılmasında can alıcı önemi olan çelişkilerin hangileri olduğu, ondan da önce birikimdeki çelişkilerin nasıl kavramlaştırılması gerektiği konusunda genel bir anlaşımın varlığından pek söz edilemez." (*Erik Olin Wright, 1988, s.172,173*)³

Biz bu kuramlarla ilgili detaya bu çalışma kapsamında girmeyeceğiz. Çünkü bizim asıl amacımız 'Alternatif Kriz Kuramları'nın açılımını yapmak değil 'Düzenleme Kuramı' çerçevesinde günümüz krizini anlamaya ve çözümlenmeye çalışmaktır. Bu açıdan şimdi direkt olarak Düzenlemeci Yaklaşım ver Kriz konusuna geçiyoruz.

Düzenleme Kuramı ve Kriz

Düzenleme Kuramı 'Kriz' olgusuna çok önemli bir vurgu yapmakta ve bu anlamda 'Kriz Kuramı'nı kendi retoriğinin içinde önemli bir yere oturtmaktadır. Bu anlamda eksikleri olsa bile 'Düzenleme Kuramı'nın Kriz yaklaşımının oluşturulan en kapsamlı ve en tatmin edici kuramsal çerçevelerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Düzenleme Kuramı Kriz çözümlenmesine geçmeden önce Kapitalizmin işleyişini anlayabilmenin çok önemli olduğuna vurgu yapar.

---

³ Erik Olin Wright, 1988, **Dünya kapitalizminin Bunalımı içinde**, Derleyenler: Nail Satlıgan ve Sungur Savran, Alan Yayıncılık, İstanbul, ss.126-172

Kapitalizm esas olarak sermaye birikimi ve kar olgusuna dayanan bir sistemdir. Yani sermayenin yeniden üretimin kesintisiz sürdürülmesi, karın her koşulda sağlanabilmesi sistemin özüdür. Sermayenin yeniden üretimi kesintiye uğradığında ya da sistem kar edemez hale geldiğinde 'Kriz' meydana gelmektedir. Diğer bir deyişle yukarıda açıkladığımız bilgiler hatırlanırsa Sermaye Birikim Rejimi ve Düzenleme Tarzı arasında bir uyumsuzluk söz konusu olduğunda kriz oluşmaktadır. Sermaye Birikim Rejiminin değişen koşullarına uygun yeni düzenlemeler gerçekleşmediği sürece de kriz devam eder. Eğer yeni Birikim Rejiminin koşullarına uygun yeni düzenlemeler gerçekleşirse, kriz atlatılır ve Kapitalizm farklı bir Birikim Rejimiyle işleyişine devam eder. Ama Birikim Rejimi ve Düzenleme Tarzının tekrar uyumlu hale gelmesi gerçekleşemez ve sermayenin yeniden üretimindeki kesinti önlenemezse, yani 'sistem yeniden kar eder duruma geçemezse' o zaman tamamen çöker ve yeni bir sisteme geçişin koşulları oluşur.

Kapitalizmin ortaya çıkışından bu yana en önemlisi 1929 Krizi olmak üzere bir çok kriz gerçekleşmiş ve kapitalizm bu krizlerden başarıyla sıyrılmasını bilmiştir. Bu anlamda Düzenleme Kuramında, Düzenleme Tarzında bir değişikliğe gerek duyulmadan, küçük müdahalelerle geçirilebilen krizler 'küçük krizler', 1929 Krizi gibi Düzenleme Tarzının tamamen değiştirilmesini ve birikimin yeni koşullarına uygun yeni düzenlemelerin yapılmasını gerektiren krizler 'büyük krizler' olarak tanımlanmaktadır. Bugün içinde yaşadığımız krize gelince, bu kriz aslında 1929 Krizinden de ciddi bir krizdir. Bu anlamda kapitalist sistemin bu krizden başarıyla çıkıp çıkamayacağını, Post-Fordist sürecin hızla değişen koşullarına uygun yeni düzenlemelerin başarıyla hayata geçirilip geçirilemeyeceğini zaman gösterecektir. Ama yinede yaşadığımız tecrübelerden yola çıkarak şöyle bir tespit yapmak mümkündür: mevcut Sermaye Birikim Rejimi ve Düzenleme Tarzı arasında ciddi bir uyumsuzluk söz konusudur ve bütün çabalara rağmen bu uyumsuzluk henüz giderilememiştir. Bu uyumsuzluğu anlayabilmek ve çözüm üretebilmek için, Birikim Rejimi ile Düzenleme Tarzı arasında uyumsuzluğa yol açan nedenleri, çatışmaları iyi kavramak gerekmektedir.

Bu konuda en önemli sebep sermayenin biriktiği maddi dünya ve maddi koşullar anlamına gelen Sermaye Birikim Rejiminin değişme hızının Düzenleme Tarzına göre çok daha hızlı olmasıdır. Çünkü maddi dünyada (alt-yapıda) ve sermayenin biriktiği mekan, uzam ilişkisinde teknolojiye ve bilimdeki gelişmelere paralel çok hızlı gelişmeler ve değişimler olabilmektedir. Örneğin bilgisayar ve internet teknolojisinin gelişimiyle üretimin maddi koşullarının ve üretim ilişkilerinin, ulaşım, ticaret, pazarlama koşullarının hızla değişmesine rağmen buna uygun kurumsal yapı, davranış kalıpları, eğitim, örf, adet, kültür, siyaset, inanç sistemi gibi üst yapı oluşumlarının, hep toplumsal, hem de bireysel olabilen değerlerinin değişiminin uzun bir zaman alması, çok uzun süreçte gerçekleşmesi bu uyumsuzluğun ana nedenini oluşturmaktadır. İnternet teknolojisi yayılır yayılmaz buna uygun toplumsal bilinç, eğitim, inanç ve değerler sistemi hemen oluşmamaktadır. Buna uygun düzenlemeler henüz kısa süreçte gerçekleşmemektedir. Örneğin internette alışveriş, belge, bilgi iletişimi, aktarımı ve telif haklarında, bunların güvenliğinde, yolsuzluk ve usulsüzlük konu olduğunda uygulanacak kurallar, yaptırımlar henüz tam olarak oluşturulamamıştır. Bu konudaki yasal düzenlemeler ve hukuksal yapılanma konusunda büyük boşluklar bulunmaktadır. Türk toplumunda eğitim seviyesi yüksek ve internet kullanan kişi sayısının toplam nüfusa oranlanması bile ortadaki uyumsuzluğu kanıtlamak için yeterlidir. Toplumun büyük kesimi hala bu yeni teknolojilere ve onun yarattığı yeni dünyaya uyum sağlamakta ciddi problemler yaşamaktadır. Hatta bu teknolojilerle daha hiç yüzleşmemiş çok önemli bir kesim vardır ülkede...

Dünya'da da aynı şekilde hızla değişen koşullara, hız teknolojisine, siber-pazara, siber iletişime, siber mal, sermaye, bilgi dolaşımının inanılmaz hızına uygun düzenlemeler henüz

gerçekleştirilememiştir. En önemlisi bunun oluşturduğu risk ve belirsizliklere karşı önlemler çok yetersizdir. Kontrolsüz bir dolaşım, kontrolsüz bir güç kullanımı ve insanı hiçe sayan, yok sayan bir kazanma hırsı ve tüketim açgözlülüğü insani olan her şeyi yıkıp geçmekte, insanla birlikte doğayı, doğal yaşam alanlarımızı risk etmektedir. Bu kontrolsüz gidişi durdurabilecek, kontrolsüz işleyen güçlere sınırlama getirebilecek ve onları denetleyebilecek kurumlar ve oluşumlar gerçekleşmedikçe kriz atlatılabilecek gibi görünmemektedir. Bugün yapılmaya çalışan biraz da bu kontrol ve denetim mekanizmalarını oluşturmak, kuralsızlaştıkça kendini yok eden piyasaları düzenleyerek ıslah etmeye çalışmaktır aslında. Çünkü Piyasaların gittikçe kuralsızlaşması tüm dünya için felaket getirmiştir ve bu felaketin nasıl sonuçlanacağı da henüz tam olarak kestirilememektedir.

Kapitalist sistemde 'piyasanın kendi kurallarını koyamama' eğilimi ve dolayısıyla kendi haline bırakıldığı zaman aşırı kuralsızlaşması dünyanın bir çok bölgesinde birbirine son derece düşmanca yerleşme eğilimi doğurmaktadır. Max Weber kapitalizmin bu tehlikeli eğilimini yaşadığı dönemde ileri sayılabilecek bir görüşle şöyle açıklamaktadır: "Pazarın kendi kuralını koymasına izin verildiği yerde , o yalnızca eşyanın saygınlığını tanır, kişininkini değil, kardeşlik ve acıma görevlerini değil, yerel toplulukların taşıyıcısı oldukları yerel insani ilişkileri değil." (Max Weber, 1922, s.620) ⁴

Yine bu konuda çok önemli çalışma olan *Küreselleşme ve Eşitsizlik* eserinin yazarı Luciano Gallino, XX. Yüzyılın seksenli ve doksanlı yıllarına ilişkin bütün olumlanan süreçlerinin devletle Pazar arasındaki ilişkileri derin bir şekilde değiştirdiği, ekonomik küreselleşmenin sermaye hareketlerini neredeyse bütünüyle kuralsızlaştırdığı, sadece parasal alışverişlerin reel ekonomi alışverişleri üzerindeki aşırı egemenliğinin bile yeni bilişim ve iletişim teknolojilerin gelişimini sağladığı ve işletmelerdeki sonu gelmez köklü yeniden tasarlanmaların, ulusal ekonomilerin sınırlarını akıcı, nesnel olarak tanımlanamaz ve bu nedenle denetlenemez duruma dönüştürdüğünü söyleyerek, özellikle devletin piyasalar üzerindeki kontrolünü önemli ölçüde yitirdiği bir süreçten bahsetmektedir. Ona göre: "Değişik ölçülerde iç içe giren ve karşılıklı olarak güçlenen bu süreçlerin etkisiyle, ekonomi konusunda devletlerin ta başından beri, her zaman istenildiği kadar açılan ama her türlü kaynağın –ürünler, hammaddeler, kişiler, teknik bilgiler, sermaye vb.- giriş ve çıkışındaki akışları değerlendirme ve düzenlemeye yetecek kadar maddi olan fiziki bir sınır, bir sınır çizgisi gerçeğiyle her zaman bağlantılı olmuş egemenliği çeşitli alanlarda kesin bir azalmaya uğratmıştır. Örneğin, günümüzde hiçbir devletin artık, *günlük olarak*, dünyanın en sanayileşmiş yedi ülkesinin (G-7)'ler, bütün merkez bankalarının rezervlerinin altı yedi katına çıkan elektronik para alış verişini denetleme gücü yoktur(...) Ayrıca, artık hiçbir devletin aralarında yüksek katma değerli sayısız malın da bulunduğu bir çok ihracat ya da ithalat türünü desteklemeye ya da engellemeye gerçekten etkili biçimde müdahale etme gücü yoktur."(Lucciano Gallino, 2007, s.28)⁵

Bu arada, Lucciano Gallino, devletin küresel pazarı kontrol etmede yetersiz kalmasını asıl olarak küresel pazarda üretim ilişkilerinin niteliksel, niceliksel, uzamsal ve mekansal olarak tamamen değişmesiyle açıklamaktadır. Kendi ifadeleriyle söylersek: "Günümüzde hangi devlet olursa olsun, vergilendirme amacıyla, başlangıçta A ülkesinde tasarlanan, sonra beş ya da altı ülkeye dağılmış uluslararası tasarlama grubu tarafından geliştirilen, parça parça, öncekilerden farklı on ülkede yapılan,yine farklı ülkelerde bir araya getirilen ve sonunda dünya pazarına sunulan bir ürün ya da hizmetin yaşam çevrimini izlemede güçsüz kalmaktadır."

⁴ Max Weber, 1922, *Economia e Societa*, cilt I, Milano, 1968, s.619

⁵ Luciano Gallino, 2007, *Küreselleşme ve Eşitsizlik*, Dost kitabevi, Ankara

Sonuç

Bütün bu kontrolsüzlük, denetimsizlik, piyasaların düzenlenemez şekilde kuralsızlaşması sonuçta kapitalizmin kendi kendinin çöküşünü hızlandırdığı bir süreci başlatmıştır. Bugün artık öyle bir noktaya gelinmiştir ki, dünya da asla batacağı, yok olacağı düşünülmemeyen kuruluşlar bir gecede kağıt gibi çökmekte, küçük bir çöküşün domino etkisiyle bütün piyasalara yayılacağı korkusuyla akla gelen ilk çare yine devlet müdahaleleri ve kamusal düzenlemeler olmaktadır. Aksi taktirde iş piyasanın işleyişine bırakılırsa iflasların sonu gelmeyecek, her iflas sonrası yüz binlerce insan işsiz kalacak, gelirlerinden yoksun olan insanlar zaruri ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorluk çekecek, çocuklarının eğitimi için, temel sağlık ve sosyal harcamaları için bile bütçe ayıramayacak duruma gelecektir. Ekonomideki büyük kuruluşların iflaslarının bütün küresel pazardaki domino etkisi, reel sektörden hizmet sektörüne, ulaşımdan, turizme, eğitimden, sağlığa, sigorta hizmetlerine hepsine yansiyacaktır. Dolaşıma girecek gelir, kazanç, harcama odaklı para dolaşımını durduracağı için mal üretimi, hizmet üretimi, tüm ekonomik faaliyetler durma noktasına gelecektir. Açlık, sefalet, kaos, hastalıklar, salgınlar, etnik çatışmalar, ideolojik çatışmalar belki üçüncü dünya savaşı bile çıkabilecektir. Dünya çok büyük bir kıyım sonucu belki yeniden dengeye gelebilecektir.

Bugün dünya ölçeğinde garip bir 'sosyalizasyon' ya da daha kullanılan ifade ile 'kamulaştırma' süreci başlamıştır. Ama bu gidişata bakarak ne tam sosyalizme doğru bir gidiş olduğu söylenebilir ne de Keynesyen İktisat'ın geri dönüşü gibi bir varsayıma çok rahat bel bağlanabilir. Çünkü biliniyor ki, kapitalizmin insancıl yüzü bile olsa, sosyal maliyeti yüksek olan refah devletini, kapitalist kar güdüsünün hakim olduğu ve 'daha 'kazançlı olan tercih edilir' ilkesinin 'daha yararlı olan kazanır' ilkesine üstünlüğünün istisnasız kabul edildiği bir sistemde Keynesyen İktisat'ın ne kadar varlık gösterebildiğini hepimiz yaşadık, gördük.

İlginç bir öngörü de şu olabilir: özelleştirme ile kamu sektöründen özel sektöre aktarılan ve bir çoğu dev kartellerin, tekellerin insafına bırakılan kamu malları ve hizmetlerinin bu çöküşün ardından yeniden devlet eline geçmesi ve sonradan başka bir sosyalizasyon süreci ile bunların adil paylaşım ve eşit dağılımın sağlandığı koşullarda halka sunulması, ya da satışının yapılması... Belki bir çeşit piyasa sosyalizmi olacak bu ama, olabilir de, neden olmasın...

Yaşanılanlar, Amerika'dan çıkan bazı aykırı seslerin de söylediği gibi sosyalizmin kansız ve devrimsiz, evrimsel bir süreç içinde kendiliğinden dünyada yaygınlaşması mıdır yoksa yeni bir kapitalizme geçiş aşaması mıdır henüz bilinmemektedir. Bilinen tek gerçek bu geçişin hiç de sancısız olmayacağı ve insanlığı çok kötü günlerin beklediğidir. Bir bir iflas eden dünya devlerinin altında kalanlar maalesef, o gücün sahipleri değil, esas olarak oralarda çalışan, işsiz, gelirsiz, kalan, yoksulluk sınırının altında yaşamaya mahkum olan atıl, artık insanlar olacaktır...*(Bu konudaki bir makale için bakınız: Çiğdem Şahin, www.acikgazete.com, 'Surplus People', 'Artık İnsanlar'.)*

Sonuç olarak insanlık tabii ki seçeneksiz kalmayacaktır; ama korkulan şey, her büyük krizin ardından büyük kıyımların, katliamların, büyük çatışmaların, savaşların olması... İnsanlık bu çapta büyük bir krizi en az zararla nasıl atlatabilir belki onu düşünmek gerekir. Piyasanın kuralsızlığını bir yana bırakarak, bütün insanlığın geleceği için, daha az hasarla bu kötü günleri atlatabilmek için uluslar üstü düzenleyici, kriz yönetici bir yapılanmanın oluşturulması bir çıkış yolu olabilir. Bütün dünya ülkelerinin adil temsiliyetinin sağlandığı, Birleşmiş Milletlere benzer ama onun iç zaafına ve hiyerarşik yapılanmasına sahip olmayan, insanlığın ortak aklı ve vicdanına daha çok hitap eden, bu anlamda

uluslararası kamuoyunda daha fazla kabul gören bir yapılanmayla ancak bir çözüm üretilebilecekse üretilebilir diye düşünmekteyim ben; en azından başlangıçta...

KAYNAKÇA

Boyer, Robert and Saillard Yves,, 2002, *Regulation Theory*, Edited by Robert Boyer and Yves Saillard, Routledge, London and New York

Gallino, Luciano, 2007, *Küreselleşme ve Eşitsizlik*, Dost kitabevi, Ankara

Şahin, Çiğdem, *Kapitalizm ve yoksulluk*, 2000, Çiviyazıları, İstanbul, ss.168-281)

Weber, Max, 1922, *Economia e Societa*, cilt I, Milano, 1968, s.619

Wright, Erik Olin, 1988, *Dünya kapitalizminin Bunalımı içinde*, Derleyenler: Nail Satlıgan ve Sungur Savran, Alan Yayıncılık, İstanbul, ss.126-172